

Een kerk bepaalt niet alleen de skyline, maar staat ook voor lokale identiteit

Wat er aan en in de Nijmeegse Stevenskerk te zien is, wordt in een pas verschenen boek, dik en rijk geïllustreerd, op onderhoudende wijze verbonden met de loop van de geschiedenis.

Recensie

Peter Nissen

Een aantal jaren geleden nam ik deel aan een debatavond over de sluiting van kerken in Nederland. Een journalist van een regionaal dagblad had uit foto's van een aantal dorpen in Noord-Brabant de kerkgebouwen weggehaald met Photoshop. Die foto's – zonder kerk dus – werden die avond geprojecteerd. En wat gebeurde er? De inwoners herkenden hun eigen dorp niet meer!

In veel Nederlandse dorpen en steden vormt het kerkgebouw het hart van de gemeenschap; niet alleen fysiek, maar ook mentaal. Het bepaalt vaak niet alleen de skyline, het is ook een symbool van de lokale identiteit. Dat geldt ook voor de inwoners die het kerkgebouw zelden of nooit meer van binnen zien. Het gebouw hoort erbij, of je nu gelovig bent of niet. En zeker de kerktoren, die doorgaans het markantste deel van het kerkgebouw is. Wat zou Utrecht zijn zonder de Domtoren, wat Zwolle zonder de Peperbus, wat Groningen zonder d' Olle Grieze (de Martinoren), wat Leeuwarden zonder de Oldehove? En wat zou Nijmegen zijn zonder zijn Stevenskerk en Stevenstoren?

In 2014 en 2015 stonden de Stevenstoren en de Stevenskerk verborgen achter hoge steigers. Kerk en toren ondergingen een grote restauratie – de eerste sinds de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog, toen ook de Stevenskerk slachtoffer werd van het geallieerde bombardement op 22 februari 1944. De recente restauratie bood bouwkundigen en kunsthistorici een unieke kans om het gebouw van heel dichtbij te onderzoeken en nieuwe inzichten op te doen over de bouwgeschiedenis. Om die inzichten met een breed publiek te delen, is nu een prachtig uitgevoerd boek verschenen over de geschiedenis van de Nijmeegse Stevenskerk.

Toen in 1254 met de bouw van de kerk werd begonnen, was Nijmegen de enige vrije rijksstad in het huidige Nederland. Die status hield in dat Nijmegen niet onder een lokale heer, een graaf of hertog viel, maar rechtstreeks onder de Duitse keizer. In 1230 had de stad dezelfde rechten gekregen als de Duitse keizerstad Aken. Historisch was dat niet vreemd, want eeuwenlang hadden de Duitse koningen en keizers in Nijmegen een paleis gehad. De stad noemt zich tot vandaag graag Keizer Karelstad en als de eerste rector magnificus – de geleerde priester en classicus Jos Schrijnen – zijn zin had gekregen, was ook de Nijmeegse universiteit bij de opening in 1923

De Stevenskerk als deel van de stad Nijmegen, gezien vanaf de noordelijke oever van de Waal. Foto: Shutterstock

naar Keizer Karel vernoemd.

De Duitse keizer Frederik Barbarossa liet in de twaalfde eeuw het paleis vernieuwen. Als kerkelijke tegenpool verrees op een andere heuvel, iets naar het westen, in de dertiende eeuw de Stevenskerk. Kort nadat met de bouw was begonnen, verloor Nijmegen wel de status van vrije rijksstad. Nijmegen werd 'gewoon' een Gelderse stad, maar wel één van de vier hoofdsteden van dit machtige graafschap en latere hertogdom.

Bij de status van de stad hoorde

een imposante kerk en die kwam er dus in de tweede helft van de dertiende eeuw. De beroemde theoloog Albertus Magnus kwam in september 1272 naar Nijmegen om de nieuwe kerk namens de aartsbischoep van Keulen te wijden. Nijmegen dankt er nog altijd zijn najaarskermis aan.

Stad en kerk verweven

Het laatste voorbeeld laat zien hoezeer het kerkgebouw en de stadscultuur met elkaar verweven zijn. 750 jaar *spiegel van Nijmegen* is dan ook een goed gekozen ondertitel voor het boek over de Stevenskerk. Begonnen als kerk voor de stadsparchie werd aan de Sint-Steven in 1475 een kapittel verbonden, een college van priesters (kanunniken) die de getijden baden in de kerk. Zij bouwden voor zichzelf deftige woningen rond de kerk, grotendeels nog bewaard, en een Latijnse school.

Toen prins Maurits in 1591 de stad Nijmegen innam, werd het kapittel opgeheven en de Stevenskerk geschikt gemaakt voor de protestantse eredienst. Ofschoon de kerk momenteel een stadsmonument is onder beheer van een aparte stichting, komt onder het dak van de Stevenskerk nog iedere zondag een oecumenische gemeenschap samen om liturgie te vieren. Daarnaast wordt zij gebruikt voor tentoonstellingen, ontvangsten, concerten en academische plechtigheden.

Het kerkgebouw vertelt ook in zijn fysieke vorm een hele geschiedenis. In het boek wordt die deskundig voor ons vertaald door bouwhistoricus Karel Emmens. Begonnen als een kerk met laat-romaanse en gotische stijlelementen werd de Stevenskerk rond 1400 uitgebreid tot een hallenkerk, die in het midden van de vijftiende eeuw voorzien werd van een hoog kathedraalachtig priesterkoor met een krans van straalkapellen, rijk versierd met kapitelen, kraagstenen en beelden. De beelden verdwenen na de reformatie, maar de andere versieringen zijn gedeeltelijk behouden gebleven, inclusief de muurschildering van de apocriefe heilige Wilgefortis of Ontkommer.

Rond 1500 werd de kerk uitgebreid met een dwarsschip en het

rijzige zuiderportaal waardoor de bezoekers tegenwoordig de kerk betreden. Na 1591 werd de kerk voorzien van typisch protestantse elementen, zoals een tiengebodbord, predikantenlijsten, herenbanken, een grote eikenhouten kansel met galmbord en maar liefst vier orgels. Het grootste van de orgels, in 1774-1776 gebouwd door de Keulse orgelbouwer Ludwig Köning, is beroemd onder orgelkenner.

Velen hebben dit König-orgel horen klinken. Maar nog meer mensen hoorden en horen de klok-

Na 750 jaar wordt er onder het dak van de Nijmeegse Stevenskerk nog iedere zondag liturgie gevierd

ken in de Stevenstoren slaan. Dichter-theoloog Willem Barnard, alias Guillaume van der Graft die van 1950 tot 1954 predikant was van de Nijmeegse Stevenskerk, dichtte erover: 'En waar bleven heet van de naald / de vrome uren / die de Stevenstoren sloeg?'

Al die vrome uren, die vrome eeuwen: ze zijn nu prachtig geboekstaafd.

Prof. dr. Peter Nissen is hoogleraar Spiritualiteitsstudies aan de Radboud Universiteit in Nijmegen en remonstrants predikant in Oosterbeek.

De Stevenskerk. 750 jaar spiegel van Nijmegen. Hettie Peterse, Elsbeth Rooker, Rob Camps en Karel Emmens (red.) .Uitgeverij Vantilt, tot 1 februari 29,95 euro, daarna 35 euro

Na 1591 werd de kerk voorzien van typisch protestantse elementen, zoals een eikenhouten kansel met galmbord. Deel van: *Interieur van de Stevenskerk* (1669) van Rutger van Langeveld. Foto: uit het besproken boek